

УДК 377.112.4.062

Ю. В. КЛОЧАН

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Аналізуються результати впровадження педагогічних умов соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: соціальна адаптація, педагогічні умови, контрольний експеримент.

Анализируются результаты внедрения педагогических условий социальной адаптации учащихся профессионально-технических учебных заведений.

Ключевые слова: социальная адаптация, педагогические условия, контрольный эксперимент.

The results of inculcation of pedagogic conditions of social adaptation of pupils of vocational and technical schools are analyzed in this article.

Key words: social adaptation, pedagogic conditions, control experiment.

Відставання освітніх технологій від потреб сучасного виробництва та високий рівень еміграції кваліфікованої робочої сили спричиняють гострий дефіцит висококваліфікованих працівників в Україні. Вирішення цієї проблеми потребує не лише вдосконалення нормативно-правової бази щодо навчання та виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів (надалі ПТНЗ), законодавчого врегулювання питання гарантованого робочого місця, гідних умов праці, високої заробітної плати, але й створення умов для успішної соціальної адаптації учнів як активного прийняття ними цінностей нового соціального середовища, розвитку соціальної активності, відповідальності, передусім, до професійного навчання й діяльності, формування в учнівській молоді просоціальної професійної поведінки, а також оптимізації в особистості позитивних форм прояву самоставлення з метою гармонізації індивідуального досвіду юнаків і дівчат із соціальним надбанням. Тому розробка та впровадження сукупності педагогічних умов соціальної адаптації учнів ПТНЗ є важливим фактором сприяння соціально-економічному розвитку країни, вдосконалення матеріальної культури суспільства.

У науковій психологічній (Ю. Бохонкова, В. Зінченко, Н. Чайкіна) та педагогічній (І. Дементьева, Л. Зданевич, О. Кочерга) літературі сьогодення

вийшли друком праці з питань соціальної адаптації з глибоким дослідженням теоретичних засад цього процесу та його практичної реалізації в різних виховних середовищах, наприклад, закладі для сиріт, спеціалізованій школі гуманітарного профілю. Однак вивчення педагогічних умов соціальної адаптації учнів ПТНЗ як соціально-педагогічної проблеми залишається поза науковою увагою. Це, у свою чергу, актуалізує мету нашої статті — аналіз результатів упровадження педагогічних умов соціальної адаптації учнів до навчально-виховного процесу ПТНЗ.

Необхідно зазначити, що педагогічний експеримент зі створення педагогічних умов відбувався в три етапи.

На констатувальному етапі визначалися ПТНЗ, у яких доцільно проводити практичне дослідження; вивчалось їх соціальне середовище на сформованість умов, які сприяють соціальній адаптації учнів; створювалася загальна вибіркова сукупність дослідження серед першокурсників; діагностувався рівень соціальної адаптації учнів; визначалися важливі узагальнюючі положення, необхідні для наукового обґрунтування педагогічних умов. Отже, експериментальною базою дослідження стали Харківське професійно-технічне училище № 32 (ХПТУ № 32), Державний професійно-технічний навчальний заклад «Харківське вище професійне училище будівництва» (ХВПУБ); Державний заклад освіти Центр професійно-технічної освіти № 2 м. Харків (ЦПТО № 2); Центр професійно-технічної освіти № 3 м. Харків (ЦПТО № 3). У дослідженні задіяні 502 учні: експериментальну групу (ЕГ) становили 253 учні ХПТУ № 32, ХВПУБ; до контрольної групи (КГ) увійшли 249 учнів ЦПТО № 2, ЦПТО № 3.

Під час формувального етапу експерименту розробляли та впроваджували за координуванням соціальних педагогів ПТНЗ визначені нами три педагогічні умови.

Соціально-педагогічне забезпечення професійної готовності педагогічного колективу до вирішення завдань соціальної адаптації учнів ПТНЗ. Мета цієї умови полягала у створенні соціально-педагогічного середовища ПТНЗ, сприятливого для активного, педагогічно врегульованого проходження першокурсниками адаптаційного періоду через проведення з майстрами виробничого навчання, класними керівниками навчальних груп, вихователями гуртожитків, заступниками директорів із навчально-виховної та навчально-виробничої роботи, практичними психологами нетрадиційних форм семінару, таких як науково-практичний («Поведінка адаптованої і дезадаптованої особистості») та навчально-методичний («Критерії соціальної адаптації особистості»), семінар-конференція («Учнівське самоврядування — ліпший засіб соціального виховання особистості»), семінарське заняття — круглий стіл («Соціальні інституції: їх значення в навчально-виховній роботі ПТНЗ»), семінар-тренінг («Роль класного керівника в процесі соціальної адаптації учнів») тощо.

Сприяння самоактивізації першокурсників — неформальних лідерів для виховного впливу однолітків на соціальну адаптацію учнів ПТНЗ. Ця умова ґрунтувалася на ідеї культивування розвитку організаторських і комунікативних здібностей учнів — неформальних лідерів, здатних до творчих перетворень у соціальному середовищі, засвоєння соціальних цінностей, розвитку в собі соціальних якостей, ведення просоціального способу життя, щоб власним прикладом сприяти позитивній соціальній адаптації решти учнів. Застосовані такі інноваційні форми і методи в процесі соціально-педагогічної роботи з учнями — неформальними лідерами: індивідуальні бесіди, ділова гра («Потерпілі від корабельної аварії»), комунікативні ігри, лідерські тренінги («Або-або», «Ти обираєш», «Самотній вовк»), круглий стіл («Правові основи карної відповідальності неповнолітніх»), семінари-зустрічі («Презентація соціальної реклами з проблеми розвитку самоврядування»), казкотерапія; створення «Школи наставників» тощо.

Спрямованість учнівського самоврядування на вирішення проблем соціальної адаптації першокурсників. Третя умова передбачала вдосконалення учнівського самоврядування як соціально-виховного засобу соціальної адаптації учнів через підбір до його органів неформальних лідерів учнівського колективу, створення комісії, спрямованої на сприяння активній адаптації учнів до нового соціального середовища ПТНЗ, діяльність якої здійснювалася через відповідні підрозділи (професійний, сімейних цінностей, соціально-культурного дозвілля, профілактичний).

Останній етап нашого експериментального дослідження — контрольний — дозволив перевірити ефективність теоретично розроблених та впроваджених педагогічних умов соціальної адаптації учнів ПТНЗ.

Послідовність третього етапу передбачала: аналіз результатів впроваджених педагогічних умов до навчально-виховного процесу освітніх закладів, зокрема через повторне діагностування рівня соціальної адаптації першокурсників ЕГ та КГ; розробку пропозицій педагогічним працівникам ПТНЗ зі створення сприятливого для адаптації учнів соціального середовища; розробку програми та навчально-методичних матеріалів до курсу «Соціальна адаптація учнів професійно-технічних навчальних закладів» для підготовки бакалаврів зі спеціальності «Соціальна педагогіка».

Для діагностування рівня соціальної адаптації першокурсників використовувалися пасивні й активні методи наукового дослідження — спостереження, анкетування, тестування, бесіди, а також методи математичної статистики. Зазначимо, ми розробили анкету «Адаптація учнів до соціального середовища професійно-технічного навчального закладу», запитання якої створювалися з урахуванням таких вимог: не потребують моральної або соціальної оцінки якостей учнів; лаконічні, точні, зрозумілі за змістом, прості, конкретні; на з'ясування однієї характеристики спрямовано декілька запитань, які контролюють правдивість відповідей; запитання пропонуються за схемою легкі — складні — найскладніші — прості [1]. Зміст

анкети відповідав певним критеріям (ціннісний, якостей особистості, поведінковий) та показникам соціальної адаптації. Анкета містила 25 запитань, варіанти відповідей мали певні бали. Розроблена шкала оцінювання результатів соціальної адаптації учнів: 1–16 балів — низький рівень соціальної адаптації; 17–36 балів — середній рівень соціальної адаптації; 37–50 балів — високий рівень соціальної адаптації. Четвертий критерій соціальної адаптації — самоставлення — перевіряли за допомогою тесту-опитувальника самоставлення В. Століна, С. Пантілеєва [2] (шкали: самоповага, ауто-симпатія, самоінтерес, очікування позитивного ставлення від інших). Для обробки результатів застосовувалися методи статистичної обробки, а саме: φ — критерій Фішера, t — критерій Стьюдента.

Результати контрольного етапу експериментального дослідження наведені в таблицях 1, 2 в співвідношенні з показниками констатувального етапу.

Дані анкетування свідчать, що існують статистично значимі відмінності рівня виразності критеріїв учнів КГ й ЕГ на кожному з етапів дослідження.

Отже, аналізуючи ціннісний критерій (табл. 1), простежуємо, що на початку і наприкінці експерименту показники КГ за низьким рівнем статистично вищі, ніж в експериментальній групі (φ емп. = 2,25 φ кр. 0,01 на констатувальному етапі, φ емп. = 4,43 φ кр. 0,01 на контрольному етапі). Можна стверджувати, що учні КГ мають не зовсім чіткі уявлення про обрану професію як основну життєву перспективу, недостатньо сформува-ли позитивне ставлення до громадських прав та обов'язків. Наприкінці

Таблиця 1

Зведена таблиця розподілу оцінок за групами на констатувальному (КЕ) та контрольному (КЕ1) етапах експерименту (кількість осіб, у дужках %) за ціннісним критерієм, критерієм якостей особистості, поведінковим критерієм

Рівні	Критерії											
	Ціннісний				Якостей особистості				Поведінковий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К	К1	Е	Е1	К	К1	Е	Е1	К	К1	Е	Е1
Низьк.	108 (43,4)	75 (30,1)	85 (33,6)	36 (14,2)	105 (42,2)	80 (32,1)	55 (21,7)	29 (11,5)	131 (52,6)	96 (38,6)	110 (43,5)	83 (32,8)
Серед.	120 (48,2)	143 (57,4)	142 (56,1)	163 (64,4)	118 (47,4)	138 (55,4)	164 (64,8)	176 (69,6)	34 (33,7)	106 (39,9)	101 (42,6)	105 (41,5)
Висок.	21 (8,4)	31 (12,4)	26 (10,3)	54 (21,3)	26 (10,3)	31 (12,4)	34 (13,4)	48 (19)	34 (13,4)	47 (18,9)	42 (16,6)	65 (25,7)

Таблиця 2

Кількісні показники шкал критерію самоставлення

№ з/п	Шкали	Початок експерименту				Кінець експерименту			
		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
1	Самоповага	8,3	59,3	9,4	66,8	9,7	69,3	13	92,9
2	Аутосимпатія	12,1	74,7	11,3	70,7	10,4	65	8,9	55,4
3	Самоінтерес	7,5	93,8	7,2	89,4	7,2	89,4	7	87,5
4	Очікування позитивного ставлення інших	7,5	57,3	8,2	62,7	8,5	65,4	11,9	91,2

експерименту високий рівень в ЕГ статистично вищий, ніж у КГ (ϕ емп. = 2,68 ϕ кр. 0,05).

Виявлено статистично значущі відмінності рівня виразності критерію особистісних якостей (табл. 1). На початку дослідження та наприкінці показники КГ статистично вищі (за середнім і низьким рівнем), ніж в ЕГ (ϕ емп. = 4,98 ϕ кр. 0,01 на констатувальному етапі, ϕ емп. = 5,74 ϕ кр. 0,01 на контрольному етапі). Необхідно зауважити, що кількість учнів з низьким рівнем зменшилася, але ці показники вищі, ніж в ЕГ. Це може свідчити про притаманне багатьом юнакам і дівчатам КГ небажання виявляти соціальну активність та соціальну відповідальність на високому рівні у зв'язку з неусвідомленим вибором навчального закладу та майбутньої професії, розчаруваннями у взаємовідносинах з новим соціальним середовищем, невмінням долати труднощі адаптаційного періоду тощо. Показники високого рівня виразності критерію якостей особистості статистично вищі в ЕГ (19 %), ніж у КГ (12,4 %) наприкінці експерименту (ϕ емп. = 2,03 ϕ кр. 0,05), що вказує на збільшення кількості учнів ЕГ, котрим притаманні соціальні якості щодо опанування цінностями обраної професії, громадського життя, адаптування в новому соціальному оточенні, прийняття норм і правил поведінки в ПТНЗ, участь в учнівському самоврядуванні.

При аналізі поведінкового критерію засвідчено статистично значимі відмінності в показниках груп (табл. 1). На початку експерименту показники низького рівня в КГ вищі (52,6 %), ніж в ЕГ (43,5 %) (ϕ емп. = 2,04 ϕ кр. 0,05). На контрольному етапі дослідження показники обох груп зменшилися (38,6 % КГ; 32,8 % ЕГ). Отже, відбувся перехід з одного рівня на інший (середній, вищий), причому цей процес динамічніше відбувався в ЕГ. Наприклад, наприкінці експерименту показники високого рівня за поведінковим критерієм в учнів ЕГ — 25,7 %; КГ — 18,9% (ϕ емп. = 1,83 ϕ кр. 0,05).

Таким чином, резюмуємо, що більшість учасників ЕГ успішно проходять адаптаційний період у ПТНЗ: наполегливо опановують основи обраної професії, адекватно взаємодіють із соціальним оточенням, дотримують правил поведінки в ПТНЗ та гуртожитку, ведуть здоровий спосіб життя, беруть активну участь у діяльності учнівського самоврядування тощо. Порівнюючи відповіді на запитання на констатувальному й контрольному етапах експерименту щодо участі молоді в учнівському самоврядуванні, специфіки проведення вільного часу, отримано такі результати. Відтак, на етапі оцінювання більшість учасників ЕГ відповіли, що вони беруть активну участь в учнівському самоврядуванні, яке організовано досить цікаво і корисно (запитання анкети № 10, № 16); характеризували своє дозвілля як приємне та корисне для них самих і оточуючих людей, як активний здоровий відпочинок, до якого залучали своїх друзів, знайомих.

Відповідно до показників табл. 2, на контрольному етапі експериментального дослідження виявилися статистично значимі відмінності показників КГ та ЕГ за певними шкалами критерію самоставлення.

За шкалою «Самоповага» показники ЕГ вищі, ніж у КГ (t емп. = 6,69 t кр. 0,001). Отже, учні ЕГ, на відміну від КГ, стали впевненішими у власних силах, у своїй самоцінності, цілеспрямовані, відчувають комфорт при довершеному ствердженні своїх думок, бажань і потреб, внутрішньо послідовні в переконаннях, усвідомлюють свою корисність у суспільстві.

Згідно з показниками шкали «Аутосимпатія», результати КГ вищі за ЕГ (t емп. = 3,14 t кр. 0,001), що свідчить, з одного боку, про більшу незадоволеність учасниками КГ своїм професійним вибором, занижену або завищену самооцінку, з іншого — на учнів ЕГ як осіб, упевнених у собі, котрі прагнуть реалізувати власні здібності, ставити перед собою складні завдання та вирішувати їх.

За шкалою «Очікування позитивного ставлення від інших» показники КГ нижчі за ЕГ (t емп. = 6,79 t кр. 0,001). Зважаючи на вищі результати за шкалою «Самоповага», учні ЕГ очікують та, зазвичай, мають позитивне ставлення від оточуючих. Зазначимо, що розвиток позитивного ставлення відбувається під впливом тих соціальних груп, з якими особа взаємодіє (сім'я, одногрупники, педагогічні працівники, представники зовнішніх соціальних інституцій).

Статистично значимих відмінностей за шкалою «Самоінтерес» між КГ та ЕГ не виявлено. Протягом дослідження показники змінювалися, але несуттєво. Ця шкала відображає ступінь близькості до власних думок і почуттів, упевненість у своїй цікавості для інших.

Отже, можемо дійти висновку, що в ЕГ значно підвищилася ефективність соціальної адаптації учнів, порівняно з КГ, що свідчить про дієвість теоретично обґрунтованих та впроваджених педагогічних умов до навчально-виховного процесу ХПТУ № 32, ХВПУБ.

Додатково для визначення рівня соціальної адаптації першокурників на контрольному етапі проводилося повторне анкетування серед батьків, котрі були експертами. Нам важливо простежити, чи відбулася певна динаміка взаємовідносин між батьками й учнями, чи знають батьки особливості життєдіяльності своїх дітей у ПТНЗ, як, з їхньої точки зору, тривав процес соціальної адаптації юнаків і дівчат. За результатами анкетування встановлено, що 13 % опитаних батьків відчували напруженість, нервовість дитини після її вступу до ПТНЗ (при першому діагностуванні — 40 %), лише 7 % із них висловили байдужість до емоційного стану дитини; 78 % опитаних указали на гарні взаємини дітей із педагогічними працівниками (раніше — 55 %), 5 % засвідчили конфліктність цих взаємовідносин з деякими викладачами; 84 % батьків (раніше — 54 %) відзначили зацікавленість дитини в участі учнівського самоврядування, зменшилася кількість відповідей «не дуже цікаво» з 17 % до 5 %. Останнє запитання анкети для батьків: «Чи бажаєте Ви отримувати соціально-педагогічну допомогу з проблеми соціальної адаптації Вашої дитини?» було замінено на запитання: «Чи сприяла надана Вам соціально-педагогічна допомога поліпшенню взаємовідносин з Вашою дитиною?», на яке 84 % батьків дали позитивні відповіді.

З метою перевірки результатів дослідження повторно використовувалася бесіда з педагогічними працівниками. Питання бесіди спрямовані на діагностування готовності педагогічних працівників до взаємодії з різноманітними соціальними інституціями з метою створення умов для успішної соціальної адаптації учнів у навчальному закладі, до організації активу педагогічного колективу, активної підтримки діяльності учнівського самоврядування в ПТНЗ тощо. Кількість опитуваних ЕГ — 17 осіб, КГ — 22, що пов'язано з різною кількістю навчальних груп, задіяних в експерименті. Результати проведеної бесіди наведені в таблиці 3.

К1 — контрольна група на початку експерименту

Е1 — експериментальна група на початку експерименту

К2 — контрольна група наприкінці експерименту

Е2 — експериментальна група наприкінці експерименту

Таблиця 3

Рівні	К1		Е1		К2		Е2	
	Бали	%	Бали	%	Бали	%	Бали	%
Високий	4	18,2	6	31,6	8	36,4	13	68,4
Середній	11	50	9	47,4	11	50	6	31,6
Низький	7	31,8	3	21	3	13,4	0	0

Отже, дані таблиці засвідчують, що в КГ до експерименту показники дещо нижчі за ЕГ, що вказує на більшу зацікавленість педагогічних працівників ЕГ у проведенні експерименту, готовність сприяти ефективній соціальній адаптації учнів. На контрольному етапі дослідження зафіксовано значне збільшення показників високого та середнього рівнів в ЕГ (відповідно — 68,4%; 31,6 %) та нівелювання низького, що свідчить про ефективність упроваджених педагогічних умов соціальної адаптації учнів.

Таким чином, за допомогою повторного діагностування рівня соціальної адаптації учнів ПТНЗ через анкетування та тестування, бесіду з педагогічними працівниками й анкетування батьків учнів у процесі контрольного етапу експерименту вдалося підтвердити ефективність теоретично розроблених і впроваджених педагогічних умов — соціально-педагогічного забезпечення професійної готовності педагогічного колективу до вирішення завдань соціальної адаптації учнів ПТНЗ; сприяння самоактивізації першокурсників — неформальних лідерів для виховного впливу однолітків на соціальну адаптацію учнів ПТНЗ; організації спрямованості учнівського самоврядування на вирішення проблем соціальної адаптації першокурсників.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є аналіз пропозицій педагогічним працівникам ПТНЗ щодо створення сприятливого для адаптації учнів соціального середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Харченко С. Я. *Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл.* / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 552 с.
2. Грищук О. П. Оптимізація самоставлення особистості в умовах учбової діяльності / О. П. Грищук // *Практична психологія та соціальна робота.* — 2000. — № 8. — С. 19–25.

Надійшла до редколегії 04.12.2009 р.

УДК 37.013.42

Ю. О. ЛИСЕНКО

РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ СУЧАСНОЇ ЕСТРАДНОЇ МУЗИКИ НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Проаналізовано результати реалізації та ефективності соціально-педагогічної програми впроваджених соціально-педагогічних чинників впливу сучасної естрадної музики на соціальний розвиток старших підлітків як представників молодіжної субкультури.